

RUDI VAN DOORSLAER, *De kinderen van het Getto. Joodse immigratie en communisme in België, 1925*, R.U.G., 1990, promotor Prof. Dr. H. Balthazar.

Het theoretische uitgangspunt van dit onderzoek was, dat daar waar de mentaliteitsstudie zich voornamelijk heeft toegelegd op de "lange duur", crisisgroepen en crisismomenten tijdens de eigentijdse periode geprivilegieerde observatievelden vormen om ook in de "korte duur" op een relevante manier aan mentaliteitsonderzoek te doen.

In de studie van de relatie tussen de joodse immigratie en het communisme kruisen drie factoren met eigen specificiteiten elkaar: het jodendom, het communisme en de migratie. Het binnendringen van het industrieel kapitalisme in Oost-Europa in de tweede helft van de 19de eeuw, ontmantelde de sociaal-economische structuur van de traditionele joodse samenleving. Het groeiend nationalisme in diezelfde periode zwengelde ook het antisemitisme aan. Beide elementen verklaren de massale volksverhuizing die vanaf 1880 op gang kwam en die één derde van de Oosteuropese joodse bevolking in een halve eeuw naar het buitenland (en voornamelijk naar de nieuwe wereld) deed emigreren.

Parallel hiermee kwam een mentale revolutie op gang in de gesloten joodse getto's, waardoor verlichting, secularisatie, socialisme en nationalisme het "joods probleem" voortaan in een ander perspectief plaatsen. Breed gezien onderzoekt deze studie bijgevolg de ideologische, de sociale en de mentale gevolgen van de overgang van een traditionele naar een industriële maatschappij.

Toen de grenzen van de V.S. zich na W.O.I sloten, oriënteerde de joodse migratie zich naar Frankrijk en ook naar België. Meer nog dan de generatie van hun ouders, waren de merendeels jonge migranten (geboren in het decennium voor 1914) die toen naar België kwamen, geradicaliseerd. De trauma's van de Grote Oorlog, gevolgd door de oktoberrevolutie, voegden zich bij de sociale en politieke achteruitzetting in de nieuwe staten die na 1918 in Oost-Europa waren ontstaan.

Halverwege tussen de moderne wereld en de joodse traditie, vertoonde de joodse communistische migratie in België de kenmerken

van deze halfslachtingheid: vrijgevochten en modern was ze in de relationele sfeer en in het radicaal verwerpen van het religieuze keurslijf, traditioneel was ze in haar beroepskeuze. Door de verderzetting van de uit Oost-Europa meegebrachte eeuwenoude concentratie in enkele preïndustriële, weinig kapitaalintensieve en qua productieverhoudingen corporatieve economische sectoren (confectie, maroquinerie en diamant), was de joodse migratie in België de antipode van de handarbeider in de zware nijverheid. Bij die handarbeiders wenste de communistische partij niet alleen haar militanten te recrutereren, op hen had de communistische ideologie ook de wereld van de toekomst gebouwd. Toch verwierven de communisten tijdens de tweede helft van de jaren '30 een aanzienlijke invloed onder joodse ambachtelijke arbeiders en kleine handelaars in de kleding, de diamant en de voeding. Bij nader inzien fungeerden zij er als hoeders van de corporatieve belangen de Oosteuropese joodse migranten.

Ook het spanningsveld tussen het communistische credo van de joodse assimilatie (als enig mogelijke oplossing van het joods probleem) en de nood van de recente joodse migranten aan eigen organisaties (die de apartheidssituatie uit Oost-Europa verderzette), evolueerde naar het einde van de jaren '30 toe duidelijk ten voordele van het beklemtonen van de joodse eigenheid. Toen tijdens de Volksfrontperiode om politieke redenen de teugels van de strakke communistische ideologie werden gevierd, kwamen de sociale realiteit en de mentale identiteit van de joodse communistische immigratie aan de oppervlakte.

Er was in Oost-Europa vanaf de tweede helft van de 19de eeuw voor de joden een samenvloeiing geweest van een etnische verdrukking en een klassenverdrukking en dat had hun ontmoeting met links gestimuleerd. Na de Bolsjewistische omwenteling won het communisme aan invloed, maar onder de grote joodse bevolking van Polen bleef het steeds marginaal.

Waarom was het in België, maar ook in Frankrijk, dan anders? Er waren de communistisch gezinde politieke vluchtelingen, die zeker een rol hebben gespeeld; vergeten wij niet dat de kleine joodse gemeenschap erg geconcentreerd leefde en werkte. Belangrijker

evenwel waren de psychologische gevolgen van de migratie zelf. De breuk met Oost-Europa, de vervreemding in de nieuwe – Belgische – cultuur, maar ook de hernieuwde blokkering als gevolg van de crisis van de jaren '30, vormden een opeenstapeling van factoren waardoor heel wat joodse migranten een regressieve reflex vertoonden. Velen onder hen hadden in Oost-Europa stappen in de richting van de assimilatie in de niet-joodse wereld gezet, maar kwamen daar in de migratie op terug. In Polen bestonden er geen joodse groepen in de communistische partij, in België was dat van in den beginne wel het geval; de samenwerking die in Polen bestond tussen joodse en niet-joodse communisten, was in België totaal verdwenen.

Er was dus in de migratie een toename van een existentieel angstgevoel, en precies in de psychologische compensatie voor dit existentieel angstgevoel lag de functionaliteit van het communisme voor deze generatie joodse migranten. Het communisme wees de bestaande ordening in al haar aspecten – economisch, sociaal, politiek en cultureel – radicaal af. De communistische militant leefde, ondanks de vele draden die hem aan de rest van de maatschappij bonden, in een zelfgekozen marginaliteit. Ook al waren de wortels van het communistische engagement in tijd en ruimte nog zo verscheiden, dan was dit een constant gegeven. De communistische partij beantwoordde in zijn sociabiliteit aan dit contramine-bestaan en de communistische ideologie creëerde door haar rigiditeit een alternatief referentiekader om midden een vijandige omwereld psychisch te overleven. De communistische citadel van de dubbele marginaliteit, als jood en als communist, was, hoe paradoxaal ook, in die optiek een schuiloord voor een aanzienlijk deel van de joodse migranten. In een geblokkeerde fase van hun moderniseringsproces, tussen de oude preindustriële maatschappij en de nieuwe industriële samenleving, zochten en vonden zij er een dam tegen de desintegratie van hun mentaal-economisch identiteit.

Uit de studie van dit joods-communistisch “staal” kunnen op twee punten duidelijke besluiten worden getrokken. Vooreerst functioneerde het communisme, in tegenstelling tot wat als bijna vanzelfsprekend wordt aanvaard, bij de recent geïmmigreerde kinderen van het Getto minder als een revolutionaire vooruitstrevende kracht, dan als een

refuge tegen desintegrerende maatschappelijke veranderingen. Dit staat mij toe te stellen dat de historici de functie van het communisme in de 20ste eeuw opnieuw zullen moeten bekijken. Tenslotte was de joodse communistische migratie in België tijdens het interbellum minder modern dan ze zelf voorhield; hoe snel zij ook wilde vooruitlopen, historische etappes kon zij niet overslaan, noch kon zij mentale structuren negeren.